

Östersjön – en trist historia

En ambitiös bok om östersjöländernas historia har getts ut av David Kirby. Tyvärr, konstaterar Svante Folin i sin analys, har den intellektuella och kulturella nivån kring Östersjöns karga kuster varit lika torftig som det fria, fattiga och mycket lydiga folkets kosthållning.

En av århundradets obestridliga, historiska mästerverk är tillägnat ett hav – Fernand Braudels monumentalt magnifika opus om Medelhavsregionen under Filip II:s tid. Här dominerar "de djupare realiteterna": geografi, demografi, ekologi och ekonomi. På dessa långa dyningar är handlinger och personer bara yttliga skumstänk. Braudels örnperspektiv är hisnande; han betraktar till exempel Inkvisitionen och Renässansen som "eldflugor, som glimmar förbi i natten utan att efterlämna något ljus eller ens spår av sin existens."

Saklitteratur

David Kirby
Östersjöländernas historia 1492–1772
Atlantis

Med *Östersjöländernas historia 1492–1772*, har den engelske historikern David Kirby tagit sig an ett mindre glamoröst vattendrag. Med klädsam och ytterst välmotiverad blygsamhet undanber han sig alla jämförelser med den förkrossande förebilden. Hans utvalda hav är bara en sjundedel så stort och har givit upphov till helt andra associationer – med hans egna ord:

"Medelhavet betraktas som civilisationens vagg, kulturernas myllrande mötesplats sedan urminnes tid, medan Östersjön oftast ses som ett kyligt, perifert bakvatten vid den civiliserade världens yttersta gräns. Medelhavsvärlden är en integrerad del av Europas kultur, i detta ords alla bemärkelser... Östersjön har varit en mottagare av civilisation, inte en skapare."

Avkrok

Av förståeliga skäl ägnar sig den internationella historikerkretsen sällan åt vår avkrok av världen. Michael Roberts studier i svensk stormaktstid är ett lysande undantag. Kirbys ansats att försöka skriva en områdeshistoria med näsan lyft över kartans bedrägligt artificiella nationsgränser är därför lovvärd, i synnerhet i ett läge där Östersjöländernas relationer dramatiskt omdefinieras efter sovjetimperiets fall.

Tyvärr har resultatet blivit ett trist kompilat, bestående av hopbundade nationshistorier, där varje sida är ströslad med för den oivriga läsaren så betydande namn och årtal. Framställningen är konventionell, stilen platt och färglös; inga minnesvärda formuleringar eller karaktäristiker bryter enformigheten.

Östersjön – en parasit. Medelhavet betraktas som civilisationens vagg, kulturernas myllrande mötesplats sedan urminnes tid, medan Östersjön oftast ses som ett kyligt, perifert bakvatten vid den civiliserade världens yttersta gräns. Medelhavsvärlden är en integrerad del av Europas kultur, i detta ords alla bemärkelser medan Östersjön har varit en mottagare av civilisation, inte en skapare, skriver David Kirby.

ringar eller karaktäristiker bryter enformigheten.

Möjligt kan Kirby ha blivit miljökadad då han pliktskyldigt inmundigat ohälsosamma doser svensk, historisk avhandlingsprosa, där brist på stil anses vara en garant för vetenskaplig akribi.

En annan möjlighet är att den anglosachsiska esprin falnat på grund av ämnets depressiva natur. I förordet anger Kirby bokens grundtema som kampen för tillvaron i en hård och obeveklig miljö samt bedyrar, att han varit intensivt medveten om "de dystra och ofta hopplösa förhållanden som ofta vilka generationer fötts, slavat och dött, om vanliga människors "mestadels enahanda och triviala tillvaro under gångna århundraden", som endast kryddats av "stängda hungersmårtor eller de favor och fantasier som frodas i en oupplyst värld."

Svält

Svält, framkallad av oår eller krig, var en evig följeslagare. Greve Johan av Nassau, som förde befäl över de svenska trupperna i det nästan avfolkade Baltikum den grymma vintern 1601–02, rapporterade att hungersnöden var så svår "att bland de fattiga bönderna, föräldrar och barn, barn och föräldrar, man och hustru dödar och åter uppvandrade. Förbrutarna kroppar tas ned från galgen och hjulet, och på många ställen hämtar de fattiga i sin yttersta nöd upp de döda ur sina gravar." När tiderna var bättre kunde man frodas i mjöl, malt på fisken och bark.

Stjärnan i det behandlade tidsavsnittet är det imperialistiska Sverige, som på krönet av sin makt ringlade sig kring Östersjön som en däst Midgårdsorm. Dominium Maris Baltici var navet i Stormaktstidens bombastiska och skratretande, chauvinistiska ideologi. Hela jorden hade ju Gudbevars en gång tillhört

våra illustra förfäder och nu gällde det att ta tillbaka så mycket som möjligt av det förlorade arvegodset. Det var förvisso ett herculesverk men hjältens ursprungliga namn var, som Rudbeck bevisat, Härkalle.

Krig var den härskande klassens klämiga affärsidé. Sverige var så efterblivet och fattigt på folk och resurser, att inhemsk utslagning inte lönade sig över en viss, redan överskriden gräns. Eli Heckscher beräknade att 1500-talets Sverige befann sig på samma ekonomiska nivå som 900-talets karolingiska Frankrike.

I en växande, kapitalistisk ekonomi är den ene rövarbaronens död inte nödvändigtvis förutsättning för den andres bröd. Den jordbaserade feodalekonomin är däremot ett nollsummespel, där det gäller att med svärd i hand roffa åt sig av andras gods, guld och andra sirater.

Under ett och ett halvt sekel krigade Sverige således oavbrutet. Förevändningar för expansiva krigsföretag saknades aldrig. Sentida, nationalistiskt sinnade historiker har mödosamt försökt puffa ut rikökrider om framprovocerade preventivkrig och behovet av buffertzoner mot elaka grannar; men sanningen finner vi nog i gamle Fryxells kommentar till motivet för Carl Gustavs lilla expedition i Polen: "Förnämsta driffjeden var begäret att få plundra en nödställd grannstat."

När trupperna väl utrustats gällde det att fort som fan exportera dem och sätta dem i verksamhet enligt det religiöst sinnade "Midnattslejonets" (Gustaf II Adolf) predatoriska maxim "kriget föder sig självt." (*Bellum se ipse alet*).

Krig fördes på krita under fö-

respeglingar om sagolika rov. Annalkande fred betraktades med intill fasa gränsande ovilja, eftersom räkningskapens dag kunde leda till statsbankrott. Priset för gemene man och kanonmaten var ohyggligt. Under perioden 1620–1720 dog var fjärde svensk och finsk man av krigsrelaterade orsaker – vanligen som, med bred marginal ett europeiskt rekord.

De adliga officerarna, som åtminstone hade vinstlötter med i dödstombolan gick inte heller ur tuppslagsmålen med intakt fjädderdräkt – 1700–09 var krigsmortaliteten för ådlingar i årsklassen 30–40 år 49 procent.

Kultur

Resulterade då alla plundringståg kring kontinentens köttgrytor i en spektakulär, kulturell upplombstring? Den nyrikt barbaradeln, som mest var känd för kopiöst frosseri och superi, led under sin yverburna retorik av svårartade mindervärdeskänslor gentemot sina mer sällsamma kollegor där nere. För att kompensera bristen i bildning och polityr satte de igång en hausse i ofta ruinerande pretentiösa skrytbyggen och orgier i smaklös *conspicuous consumption*. Det gällde att sätta sprätt på blodspengarna.

Dystra och obevekliga fakta kvarstod emellertid; den intellektuella och kulturella nivån kring Östersjöns karga kuster var lika frugal som det fria, fattiga och mycket lydiga folkets kosthåll. Under 1500-talet fanns det som mest en boktryckare i hela Sverige, sysselsatt med att prägla ut katekeser och myndighetsdekreter.

Under det barockblomstrande 1600-talet var tre fjärdedelar av trycket avfattat på latin eller annan uttriksiska; den svenska resten var av extremt pragmatisk art. Den svenska nationallitteraturens grundades av Stiernhielm Runius och Dahlstierna, lätt döder-

hultaraktiga i de samtida salonger, där Racine, Molière, Milton och Dryden trippade omkring.

En besökare i Stockholm sommaren 1652 undfångades med ett nervpirrande kulturtribud som, förutom några främmande växter, även omfattade en turkisk kastratsångare och ett något malat lejon – "ett grymt diur".

Dessa exotiska upplevelser förord, för osökt tanken till de hägrande begivenheter, som kommer att explodera när Stockholm sent omsider blir Europas kulturhuvudstad 1998. Ängestskapande TV-inslag, där hela evenemanget hotas av urspårning genom att Peter Curman skall sittstrejka, lindras av livande pressmeddelanden, som beskriver kampanjgeneralen Beate Sydhoff i full karriär. "Med blossande röda kinder, yviga gester och sin demagogiska talang på högvävar brandtalar hon" för att elda sina sura kulturarbetargarden.

Öbruten av katastrofen med den lömskt likviderade Jordcirкусens påpekar PR-valkyrian helt föfittigt att "Stockholm har gamla kulturkontakter med övriga Europa genom vikingarna, Hansan, drottning Kristina och Descartes."

Så sant som det är sagt, vikingarna var onekligen dynamiska kulturambassadörer i klass med Attila och Djingsis Khan, som efter blygsam förmåga bidrog till att förlänga den mörka Medeltiden med ett par hundra år; till Hansan levererades lätt ankommen sill och tjär.

Vårt enda bidrag till filosofins historia är förvisso när Nordens Semiramis, Diana, Minerva etc lyckades lura upp den moderna filosofens fader till Nifelheim. Descartes antechamberade här i tre frostnupna månader, beordrad att författa baletter och komedier. Äntligen klockan fem en pinkall januariorgon bereddhas han audiens för att uppläxas av filosofsnillet Kristina. Överväldigad dog han blott en vecka därefter. Till råga på allt elände, genom slarv eller pur illvilja, kom den store tänkarens kranium på avvägar.

SVANTE FOLIN

LÄST

Mig personligen irriterar det att vänstern alltför ofta blir en förevändning för personliga intressen som – låt oss erkänna det – är helt och hållet egoistisk-imperialistiska. En äregirig politiker, en författare som försöker få gehör för sina utsaor, ett lag journalister som är medvetna om att opposition ökar upplagan, en ung man som längtar efter att finna ett naturligt utlopp för sin ungdomliga ivr... vänder sig inte alla dessa människor åt vänster av ren instinkt?

Av Witold Gombrowicz
ur Testamente